

NOFILOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIGA INGLIZ TILINI O'QITISHDA CONTENT ASOSIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Laylo Xamadullaevna Alimjanova

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti magistranti

alimjanovalaylo11@gmail.com

Ilmiy rahbar: Umida Kamalovna Nosirova

ABSTRACT

In this article The most crucial difference lies in the learners and their purposes for learning English. Therefore it also indicates the theoretical and methodological bases of the teaching strategies in teaching English to students in the field of non-philological education. ESP students are usually adults who already have some acquaintance with English and are learning the language in order to communicate a set of professional skills and to perform particular job-related functions. An ESP program is therefore built on an assessment of purposes and needs and the functions for which English is required.

Keywords: Eksponent, globallashuv, integratsiya, korpus, Tekstologik va diskursiv.

KIRISH

Tilning hozirgi jamiyatdagi o'rnini aniqlash, sabablarini tushuntirish maxsus lug'at deb ataladigan so'zlar sonining tez o'sishi, maxsus maqsadlar uchun tillar nazariyasini yaratgan, LSP ning tilning tuzilishidagi o'rnini va rolini aniqlash - bu muammolar tilshunoslar va boshqa tadqiqotchilarni jalb qilishda davom etmoqda. Til kabi hodisaning ko'p qirrali va murakkabligi bilan bog'liqlik, ya'ni bugungi kunda butunlay hal qilinmagan holda qolib, mohiyatini qoldirib va maxsus maqsadlar uchun til chegaralari noaniq va noaniqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yuqorida ta'kidlanganidek, ESPning birinchi ta'rifi Widdowson, Hutchinson & Waters, Widdowson va Hutchinson & Waters tomonidan berilgan. Uiddouson "ESP - bu tilning ma'lum bir sohasini tavsiflashning bir usuli va keyin bu tavsifdan talabalarni ushbu

sohada talab qilinadigan cheklangan til kompetensiyasi bilan tanishtirish uchun kurs spetsifikatsiyasi sifatida foydalanish.” deb ta’rif bergan. Xatchinson va Uoters ESP mahsulotdan ko’ra ko’proq yondashuv ekanligini ta’kidladilar.

Xatchinson va Uoters ESPning quyidagi ta’rifini taklif qiladilar: “Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili - bu til o’rganishga yondashuv bo’lib, unda kurs mazmuni va foydalaniladigan usullar bo’yicha barcha qarorlar talabalarni til o’rganish jarayonini boshlashga undagan sabablarga asoslanadi.”

Ushbu ta’rif bizga ESP ning asosiy xarakterli xususiyati - bu talabalarning tilni o’rganishni boshlashiga turtki bo’lgan ehtiyojlari va maqsadlarini tahlil qilish degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

O’z navbatida, Robinson ESPni ikkita mezon nuqtai nazaridan ko’rib chiqishni taklif qiladi:

1. ESP deyarli har doim belgilangan maqsadlarga erishishga qaratilgan jarayon.
2. ESP kurslari talabalarning talab va ehtiyojlarini tahlil qilish asosida ishlab chiqiladi, ular o’z navbatida talabalarning ingliz tilini o’rganishning oraliq bosqichida nimalardan o’tishlari asosida aniqlanadi, shuningdek, o’quvchilarning tabiatini tushunish uchun ma’lum xususiyatlar hisobga olinadi. ESP kurslarining vaqt chegarasi va bir-biri bilan bog’liq bo’lishi kerak bo’lgan vaqt va maqsadlar kursi o’rtasidagi munosabatlardir.

Muhim jihati shundaki, bunday kurslar katta yoshdagi talabalar orasida bir hil guruhlarda o’tkaziladi va birinchi navbatda ularning kasbiy yoki boshqa yuqori ixtisoslashgan faoliyati bilan bog’liqdir.

Eng maqbul va to’liq bu Evans va Jon tomonidan taklif qilingan ta’rif bo’lib, ular ESPni mutlaq va o’zgaruvchan xususiyatlar to’plami deb hisoblashadi.

Shu bilan birga, ma’lum bir mavzudagi o’zaro bog’liqlik, o’ziga xoslik, aniqroq bo’lishiga qaramay, ESP va boshqa maxsus maqsadlar uchun tillar milliy tillar asosida mavjud bo’lib, ular bir-birini istisno qiluvchi hodisa sifatida emas, balki bir-birini to’ldiruvchi sifatida qaralishini sezmaslik mumkin emas.

Tilning lug’at tarkibidagi o’zgarishlar bevosita o’zgarishlar bilan bog’liq jamiyatda sodir bo’ladi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti davri (NTP), eksponent tezlashuvchi, aniqlangan ko’p sonning paydo bo’lishi bilan bog’liq jarayonlarning ko’lami shartlari. Hozirgi vaqtda muhimligi insonning kasbiy faoliyati, buning natijasida paydo bo’ladi nafaqat professional muloqotga qiziqish ortdi ma’lum bir sohaga, lekin samarali muloqotga, muayyan sohaga olib keladi natija (samarali aloqa).

XXI asrda globallashuv va integratsiya jarayonlari inson faoliyatining barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatib, kasbiy yo'naltirilgan muloqotga bo'lgan ehtiyoj katta ahamiyatga ega bo'lgan yangi davrni boshlab berdi. Zamonaviy, doimoo'zgarib borayotgan voqelik nafaqat kasbiy mahorat va ko'nikmalarga ega bo'lishi, balki til aloqasi sohasida yuqori malakali mutaxassislar bo'lishi kerak bo'lgan mutaxassislarga yuqori talablarni qo'yadi. Til asosiy muloqot vositasi sifatida jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni aks ettiruvchi o'ziga xos oyna vazifasini bajaradi.

Har xil turdagi matnlar, registrlarning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilishga ilmiy yondashuv zarurligi 60-yillarda ko'plab mualliflar tomonidan qayd etilgan. Ularning tadqiqotlari "registr" tushunchasi bilan chegaralanib, so'z va jumla darajasida olib borilgan bo'lsa-da, turli registrlarga mansub matnlardagi so'z va tuzilmalarning har xil turlarining tarqalishi bo'yicha ishonchli korpus asosidagi statistik ma'lumotlar olinib kelingan.

Kompyuter texnikasining rivojlanishi bilan korpus lingvistikasi keng tarqaldi. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quv dasturlarini tayyorlashda matn korpusini tahlil qilish turli janrdagi matnlarning tuzilishi va lingvistik xususiyatlari to'g'risida ishonchli statistik ma'lumotlarni, juda ko'p real misollarni, turli bilim sohalarini o'rganishni birlashtirishga imkon beradi. Zamonaviy oliy ta'lim muassasalari dasturlari uchun dolzarb bo'lgan multidisipliner yondashuv doirasida yagona butunlik mavjud bo'lmasa-da, maxsus maqsadlarda ingliz tilini o'qitishning yaxlit maqsadi va jarayoni atrofida birlashtira oladi.

Matn korpusi ma'lumotlaridan, shuningdek, eng yangi internet texnologiyalaridan foydalanish imkonini beruvchi maxsus dasturlardan foydalanish ESPni o'rganish va tahlil qilish uchun yangi istiqbollarni ochadi. Bitta manba matnning bir nechta tarjimalarini o'z ichiga olgan korpus tarjimonlarni tayyorlashda katta yordam berishi mumkin, bu o'qituvchiga diqqatni eng yorqin hodisalarga qaratishga, matnlardan talabalar uchun tegishli bo'lgan ko'plab misollarni tanlashga imkon beradi.

Biroq, parallel korpusning vakili va muvozanatiga erishish juda qiyin. Mukammal holda, bunday korpus faqat bir tildan boshqa tilga tarjima qilishning uzoq an'analariga ega bo'lgan yaqin va yaqin madaniyatlar uchun mumkin. Hatto Yevropa tillari uchun ham, amaliyot ko'rsatganidek, mavzu va janr jihatidan o'xshash, bir xil sonda mavjud bo'lgan, korpus bir vaqtning o'zida vakillik va muvozanatli bo'lishi uchun yyetarli matnlarni topish qiyin. Cheklangan pastki tilni tavsiflovchi nisbatan kichik korpuslar uchun aniq tuzilish mumkin, bu unchalik yomon emas.

Masalan, biologiya mutaxassisleri uchun doimiy ravishda yangi manbalar bilan yangilanib turadigan, bitta janr, davr va hokazo matnlarni ajratib ko'rsatish imkoniyati mavjud bo'lgan maxsus matnlarning mini-korpusi dolzarb bo'ladi.

Tekstologik va diskursiv tadqiqotlar matni tahlilning asosiy birligi sifatida ko'rib chiqishga olib keldi, unga asosiy yondashuvlar uning grammatik tuzilishi, ritorik vositalar, hozirgi hukmron janr tahliliga oidligi muhim ahamiyatga ega. Tahlilning asosi matnning ishlashini keng ekstralingvistik kontekstda o'rganish bo'lsa, ma'lum bir janrning asosiy xususiyati matnning maqsadini belgilash edi.

Matn tuzilishini muallifning maqsadlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqish ilmiy maqola modelini, uning tarkibiy qismlarini taqdim etish imkonini beradi, shuningdek, boshqa janrlarni tahlil qilish, masalan, ularni nafaqat nazariy aspektlari, balki amaliy jihatdan ham amaliyotga bog'liqligi o'rinli hisoblanadi.

ESPning lingvistik tahlilining ehtiyojlari o'qitish va ilmiy tahlil maqsadlari bilan cheklanib qolmadi. 1980-1990-yillarda havo, dengiz va temir yo'l transportida xalqaroxavfsizlik bilan bog'liq bir qancha loyihalar ishlab chiqildi.

Birinchisi SEASPEAK (1987-88), keyin AIRSPEAK (1988), POLICESPEAK (1994), RAILSPEAK (1996) bo'lib, ular doirasida registrning funktsional tahlili o'tkazildi, aloqa maqsadlari hisobga olindi, tipik aloqa vaziyatlari tasvirlangan, chastota mavzulari, nutqni semantik idrok etish xususiyatlari yoritilgan.

ESPda talabning ehtiyojlari birinchi o'ringa chiqqanligi sababli, tipik professional kommunikativ vaziyatlarni tahlil qilish, matn yaratish va uni tushunish o'rtasidagi farqni anglash, muallifning matnlar tizimini o'rganish, muvaffaqiyatli muloqot qilish qoidalari kabi sohalarida tilshunoslar ESP va pragmatika o'rtasidagi o'xshashlikni qayd etmay qolmadi.

M.Tricky maqolasida ESP izchillik bilan R.Searlning nutq aktlari nazariyasi, Gricening konversion maksimlari va dolzarblik nazariyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Nutq harakatlarining tasnifini ESPga qo'llagan holda, muallif ESP matnlarini tahlil qilish uchun uning muhimligini ta'kidlaydi.

Shunday qilib, maxsus maqsadlar uchun ingliz tilini o'rganish va o'qitish uchun fanlararo yondashuv xarakterlidir va talabning ehtiyojlari birinchi o'ringa chiqadi, tipik professional kommunikativ vaziyatlarni tahlil qilish, matn yaratish va uni tushunish o'rtasidagi farqni bilish, o'rganish. Matn muallifining munosabatlar tizimi, muvaffaqiyatli muloqot qilish qoidalari izchil o'qitiladi. Yangi texnologiyalarga asoslangan turli fanlar: tilshunoslik, psixologiya, pragmatika va pedagogikaning sa'y-harakatlarini birlashtirmasdan turib, qo'yilgan amaliy maqsadlarga erishish mumkin emas.

Shunday qilib, bu sohadagi izlanishlar va tinimsiz yangilanishlar shuni ko'rsatadiki, mashg'ulotning maqsadi talabani muloqot holatiga qarab nutq xatti-harakati dasturini tanlash va amalga oshirish qobiliyatini, xususan, nutq niyatini amalga oshirish qobiliyatini shakllantirishdir, bu esa boshqa odamlar bilan aloqa va o'zaro tushunishni o'rnatishga imkon beradi. Odamlar; tilning strukturaviy elementlarini bilish va ularni muloqotning turli holatlarida qo'llash qobiliyati; muloqot uchun zarur bo'lgan nutqni tashkil etuvchi formulalar to'plamiga ega bo'lishlariga erishishlariga ahamiyat qaratiladi.

Samarali yondashuvlardan biri bu ilmiy-ommabop va ESP o'qitishning yaqinlashishi, ularning o'zaro boyishiga olib keladi. Ilmiy-ommabop nashrlar o'z auditoriyasini kengaytirib, zamonaviy jamiyatning turli qatlamlariga ta'sirini oshirib, xalqaro darajaga chiqmoqda. Maxsus maqsadlar uchun ingliz tilini o'rganuvchilar o'z ixtiyorida fan va texnikaning turli sohalariga oid multimedia materiallarini olib kelmoqdalar, xalqaro hamjamiyatning bir qismiga aylanib, ushbu nashrlar mualliflari va o'quvchilari bilan faol muloqot qiladilar.

Organilayotgan materialni tanqidiy tushunish lingvistik, ijtimoiy-madaniy, kommunikativ va kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradigan zarur ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

ESP (aniq maqsadlar uchun ingliz) kabi yo'nalishning paydo bo'lishi, ya'ni, maxsus maqsadlar uchun ingliz tili ixtisoslashtirilgan tillarni o'qitish zarurligini ko'rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bu sohadagi doimiy ravishda o'sish fan va ta'limdagi rivojlanishning yangi nuqtasini zabt etish bilan birga o'z-o'zidan yangi muammolarni paydo qiladi. Bu esa talabalar uchun ham, o'qituvchilar uchun ham dolzarb maqsad va vazifalarni belgilab beradi.

ESPni o'qitish muammosiga e'tiborning ortishi va bu jarayonda o'qituvchining roli, birinchi navbatda, oliy ta'limni xalqarolashtirish, jahon ta'lim va bozor makoniga integratsiyalashishga intilayotgan talabalar va xodimlarning harakatchanligini oshirish bilan bog'liq.

Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi sizga kasbiy yo'naltirilgan maqsad va vazifalarga erishishga imkon beradigan bo'g'inga aylanadi, degan fikr ishonchli va o'rinli ko'rinadi, chunki ESP ta'limi asosan maqsadlarga qaratilgan.

Tegishli metodologiya, grammatik tuzilmalar, lug'at, registr va janrni hisobga olgan holda va ulardan foydalangan holda talabalarning ixtisoslashtirilgan kasbiy yo'naltirilgan tilga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishni maqsad qilganman.

Kursga tayyorgarlik ko'rish jarayonida va fanni o'qitish jarayonida o'qituvchining oldida murakkab vazifalarning butun arsenaliga duch keladi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, ESP o'qituvchilari nafaqat bilimlarni uzatish, ma'lumot berish va uzatish funktsiyalarini bajaradigan o'qituvchilar, balki ular talabalarni qisqa o'qish davrida yuqori ixtisoslashgan bilim sohalarida maksimal natijalarga erishishga undashga qodir bo'lgan professional amaliyotchilardir.

XULOSA

Dunyoda ilm fanning jadal rivojlanishi hamda globballashuv jarayoni natijasida ingliz tili o'rganish shunchaki til o'rganish uchun emas, balki ma'lum bir soha yoki yo'nlaish bilan hamkorlikda o'rganishni taqazo qilmoqda. English for Specific Purposes yondashuvi ingliz tili o'qitishdagi dolzarb yondashuvlardan biri hisoblanib ko'plab kasbga yo'naltirilgan ta'lim muassasalarida an'anaviy ingliz tili darslari o'rniga kasbga yo'naltirilgan ingliz tili darslari tashkillanmoqda. Bu esa o'z navbatida talabalarda til o'rganishga bo'lgan qiziqishni yanada oshirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Alien, J.P.B. and H.G. Widdowson. 1974. «Teaching the communicative use of English» *International Review of Applied Linguistics* XII (1): 1-20.
2. Alien, J.P.B. and H.G. Widdowson (eds.). 1973-1978. *English in Focus*. Oxford: Oxford University Press.
3. Allwright, R. 1982. «Perceiving and pursuing learner's needs» in M. Geddes and G. Sturtridge (eds.) *Individualisation*. Oxford: Modern Language Publications, 24-31.
4. Barber, C.L. 1962. «Some measurable characteristics of modern scientific prose» in *Contributions to English Syntax and Phonology*. Gothenburg Studies in Linguistics 14. Stockholm: Almqvist and Wiksell. Reprinted in Swales (1985: 1-14).
5. Bates, M. and T. Dudley-Evans. 1976. *Nucleus General Science*. Longman: London.
6. Bloch, J. and L. Chi. 1995. «A comparison of the use of citations in Chinese

- and English academia discourse» in D. Belcher and G. Braine (eds). *Academic Writing in a Second Language*. Ablex Publishers.
7. (Blanton, Wood & Taylor, 2007; Exley, 2007; National Council on Teacher Quality, 2006).
  8. Anthony, L. . Defining English for specific purposes and the role of the ESP practitioner. 1997. p5
  9. Expolaration in Applied Lingiustics H.Widowson 1979.Oxford Univrsiy Press.
  10. M.Bates, T.Dudely-Evans, Longman.
  11. Nucleus General Science. M.Bates, T. Dudely-Evans !976
  12. Communivative Syllabus Design. John Munby
  13. English for specific purposes. 1987. Cambridge University Press
  14. Robinson ESP Today 1991:25
  15. (Altbach va Knight, 2007)
  16. Jamol Jalolov Chet tilini o'qitish metodikasi
  17. (Dudli-Evans, Sent-Jon, 2007: 96)